

Fogyasztói magatartás és etnikai identitás a gábor roma közösségekben

Péter Berta: *Materializing Difference: Consumer Culture, Politics, and Ethnicity among Romanian Roma*. University of Toronto Press, Roma–Toronto, 2019. 390 oldal

Berta Péter korábbi magyar nyelvű monográfiáján alapuló, a University of Toronto Pressnél megjelent kötete fontos hozzájárulás a kelet-közép-európai roma közösségek társadalomtörténetéhez.¹ A könyv a szerző antropológiai ihletésű kutatásainak eredményeit adja közre, melyek a szocialista, illetve a posztoszocialista idősakkal foglalkozó történészek számára is ösztönzőek lehetnek.

A roma közösségek helyzetét a szociológiai, társadalomtörténeti szakirodalom általánosságban a szegénység, a kirekesztés társadalmi jelenségei kapcsán és az ebből következő rossz mobilitási vagy érdekérvényesítési lehetőségekkel jellemzi. A gábor romák közösségeiről Berta Péter kutatásai azonban ezzel sok szempontból ellentétes képet mutatnak, s ennek nyomán a szerző jogosan lép fel a homogenizáló ábrázolásokkal, a hétköznapi, illetve a kutatói sztereotípiákkal szemben. A könyv bevezetéséből is tudható, hogy e roma csoportok hagyományos foglalkozásai a bádogosság és a rézművesség, de néhányan közülük építési vállalkozóként tevékenykednek, illetve kereskedéssel foglalkoznak szülőhazájukban, Romániában vagy külföldön. Ezeket a foglalkozásokat sikeresen űzték/őrizték a szocialista rendszer évtizedei alatt is. Közismert, hogy sok gábor család olyan házban él, vagy olyat birtokol, amely hivalkodó méretével, kupoláival és díszítettségével kitűnik a településképből, s tulajdonosuk vagyónáról, valamint üzleti sikereiről árulkodik a külvilág számára, illetve e családok presztízsét jelképezi a közösségen belül. Az Erdélyben élő gáborok többnyire nem lettek vesztesei az államszocializmusból a piacgazdaságba való átmenetnek sem, ellentétben más Kelet- és Közép-Európában élő roma csoportokkal.

Szintén egyedi vonása közösségüknek történeti szempontból az, hogy az asszimilációs törekvések ellenére megőrizték kulturális és nyelvi örökségük jelentős részét, sajátos különállásukat, s olykor úgy tekintenek magukra, mint az erdélyi romák „arisztokráciájára”. Nemcsak más csoportokhoz való viszonyrendszerük, hanem saját társadalmuk is meglehetősen hierarchizáltnak tűnik a Berta Péter által megrajzolt

¹ *Fogyasztás, hírnév, Politika. Az erdélyi gábor romák presztízs gazdasága*, Budapest, MTA BTK NI, 2014. A recenzió a szerző e tárgyban – az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen – benyújtott habilitációs értekezésének az opponense volt.

családi portrék, mikrotörténetek alapján. A közösségi identitás megteremtésében a részben az üzleti sikerességen alapuló társadalmi hierarchia kialakulásának – úgy látszik – központi szerepe van. E rangsort jelképezi például az is, ahogyan a „presztízstárgyak”, a közösségen belüli társadalmi státust megtestesítő vagyontárgyak tovább hagyományozódnak a családokon belül, vagy hogy mi történik velük a házasságkötések alkalmával. A gábor romák interakcióit sokszor még a virrasztásokon is a sikerekről folytatott eszmecserék határozzák meg, például a birtokukban lévő, számukra értékes és fontos ingóságok történetei.

E közösség kulturális normái és értékrendje kapcsán Berta Péter monográfiájában a „presztízstárgyak” – például az antik ezüstpoharak és a fedeles kupák – szimbólumrendszerét vizsgálva, egy-egy kupa történetét esettanulmányokon keresztül is elemzi. E tárgyak tehát kiemelkedően fontos szerepet játszanak a gábor kultúrában; hagyományosan a tulajdonos gazdagságát és ezen keresztül társadalmi rangját jelképezik. Jóval valódi értéküket meghaladó áron adják-veszik őket egymás között. A közösség összetart(oz)ásában kétségkívül nagy szerepe lehet annak, hogy a fent említett hierarchikus viszonyrendszer folyamatosan változik a gábor romák életében, mindennapjaiban. A hozzá kapcsolt jelképek s jelentéseik tehát nem csupán archaikus szokásokon alapulnak, hanem az egyéni sikerességnek körükben általánosan elfogadott, ugyanakkor a többségi társadalom szokásaitól, normáitól markánsan különböző, jelenbeli kontextusát is adják.

A „presztízstárgyak” tulajdonlása és használata nemcsak társadalmi hierarchiájukat tükrözi, hanem a roma etnikai identitás megalkotásában és megjelenítésében ugyancsak szereppel bír, annak metaforájának, sőt szimbólumának tekinthető. E szinte kultikus tárgyak – etnicizált „fogyasztási javak” – továbbra is őrzik a gábor romák társadalmán belül kiemelt jelentőségüket, ám a fiatalok közül többen a mindennapokban már előszeretettel követik a többségi társadalmak számos fogyasztói mintáját. E tekintetben, a könyv alapján úgy tűnik, hogy nemzedéki különbségek mutatkoznak a gábor roma családokon belül, s mintha ez a jelenség abba az irányba hatna, hogy a hagyományos presztízstárgyakat idővel talán mások helyettesíthetik majd.

A gábor romákat, e kutatás alapján úgy látszik, kevés kapcsolat fűzi más roma csoportokhoz. A könyvben Berta Péter nagyon érzékletesen jellemzi azt a közösségeikre jellemző „romani politikát”, amely a társadalmi és gazdasági különbségek megalkotásáról és a hierarchia reprezentációjáról szól elsődlegesen. Ez a közösségi identitást erősítő státusversengés úgy tűnik, független a kisebbségi képviselőlet vagy a nemzetépítés oly sokat tárgyalt kérdéseitől. Mindenképpen érdemes volna megvizsgálni egy későbbi kutatás során azonban azt is, hogy ennek ellenére e közösségek tagjai kapcsolódnak-e valamiképpen a romák transznacionális térben zajló nemzetépítési törekvéseihez és a nemzetközi roma mozgalom által teremtett/megerősített nemzeti identitáshoz.

A szerző által elemzett „romani politikának” a presztízstárgygazdaság mellett fontos eleme még a könyvben „házasságpolitikának” nevezett, szimbolikusan is értelmezhető, e közösségeket általánosságban jellemző társadalmi viszonyrendszer, mely a férfiak, illetve közvetve a családok „rivalizálásának” egy másik fontos területe. E sok szempontból hagyományos közösségeken belül a társadalmi nemi viszonyok elnyomó, patriarchális struktúráknak tűnnek a kívülálló számára. Berta Péter aprólékos elemzései kapcsán az olvasónak sem a könyv egyes fejezetei, sem a mű egésze kapcsán nem lehet hiányérzete. Esetleg a társadalmi nemek kérdéskörét lehetett volna még aprólékosabban megvizsgálni (vagy lehetne a későbbiekben), akár a „házasságpolitikát” jellemző kifejezések nyelvi, szemantikai elemzése révén is. Mindenesetre a kötetet olvasva a gábor romák közösségeiről olyan aprólékos kép tárul elénk, amely hasonlóan élesen rávilágít a romák társadalmi státusával kapcsolatban élő történelmi prekoncepciókra, mint azokra az előítéletekre, amelyek feltételezhetően az ő közösségük viszonyrendszereit is alakíthatják. Berta Péter monográfiája jól példázza, hogy a romák társadalmi helyzetét általánosságban nem lehet a szegénység társadalmi jelenségén keresztül csak szociálpolitikai vagy a nemzetiségi törekvések tükrében csupán kisebbségpolitikai kérdésként értelmezni. A mindennapok világa s az ehhez kapcsolódó szimbólum- és identitásrendszer e megközelítéseknél bizonyosan sokrétűbb, sőt e könyv alapján sokkal gondolhatjuk, hogy még az ezüst poharakat díszítő indák fonatainál is összetettebb jelentésekkel bír.

MAJTÉNYI GYÖRGY